

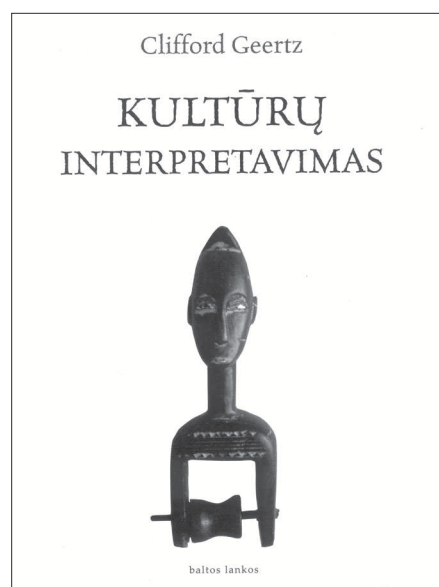
Algimantas Valantiejus

Ko reikia gerai interpretacijai ?

Antropologai, kaip ir sociologai, turi itin savitų, kūrybingų šiandienos klasikų, kurie įvairina profesinę veiklą kokybiškai pertvarkydami rutininius pažinimo būdus. O disciplinų atnaujinimas tinkamai primena apie potencialius jų išteklius. (Reikia pripažinti: jei stigtų kūrybiškų asmenybių, konkrečios disciplinos būtų kitokios, įprastesnės ir „normalesnės“.)

Vienas iškiliausių šiandienos klasikų – amerikiečių antropologas Cliffordas Geertzas.¹ Jo metodologinė, metodinė (ypač „tankiojo aprašymo“) ir praktinė veikla daro didelį poveikį kritiškomis sociologijos ir kitų socialinių mokslų kryptims. Pažymėtina, kad šios veiklos prielaidos atliepia sociologinius *simbolinės sąveikos teorijų* ir iš dalies *etnometodologijos* principus. Jeigu etnometodologai tiria organizacinius etninių, liaudies, sveiko proto „metodų“ susidarymo pagrindus, tai antropologai – simbolinių reiškinių susidarymo būdus. Antropologų veikla, kaip teigia Cliffordas Geertzas, – etnografinė.

„Ir tik supratę, kas yra etnografija, o tiksliau, *ką reiškia etnografinė veikla*, pamažu pradėsime suvokti, kuo ypatinga antropologinė analizė kaip pažinimo būdas. Privalau nedelsdamas pabrėžti, kad tai nėra metodo klausimas.“ (Geertz 2005; 6)

Geertz, Clifford. 2005. *Kultūrų interpretavimas. Straipsnių rinktinė* (sud. Arūnas Sverdiolas; iš anglų kalbos vertė Antanas Danielius, Ingrida Tatolytė, Edgaras Platelis, Arūnas Gelūnas). Vilnius: Baltos lankos, 368 psl.

O ką gi veikti be metodo? Rodos, laikas mums visiems, svajojantiems apie aiškiai apibrėžtą metodą, sukrusti ir pasitelkti viešąją mokslininkų nuomonę: „Antropologai ir kai kurie sociologai, pali-

¹ Clifford James Geertz (g. 1926 m. San Francisko mieste, JAV) – kultūros antropologas, tarpdalykinės srities, postmoderniosios etnografijos, kūrėjas. Jo simbolinės antropologijos koncepcija panaši į sociologines *simbolinės sąveikos* kryptis. Jeigu, sakykim, Ervingas Goffmanas „teatralizuoja“ sociologiją, tai Geertzas – antropologiją. Cliffordas Geertzas kritinė metodologija, kurią atliepia *kultūrų interpretavimo* sąvoka, skatina nagrinėti *kultūras kaip tekstus*. Kaip tik todėl vienas pagrindinių pažinimo būdų yra *tankusis aprašymas*.

Cliffordas Geertzas studijavo anglų kalbą Ohio Antiocho kolegijoje. Paskui įstojo į Harvardo universitetą (čia studijavo *socialinius santykius*). Antropologinę veiklą pradėjo JAV pietvakariuose (Rimrocko regione), o vėliau dirbo (kartu su savo žmona, antropologe) Indonezijoje, Javoje, Balyje, Maroke. Nuo 1960–ųjų iki 1970–ųjų – Čikagos universiteto antropologijos profesorius, vėliau – žymios Prinstono universiteto akademinės institucijos (*Institute for Advanced Study*) socialinių mokslų profesorius–emeritas.

Pagrindiniai veikalai: *Peddlers and Princes* (1963), *Agricultural Involution* (1963), *Islam Observed* (1968), *The Interpretation of Cultures* (1973), *Myth, Symbol, and Culture* (1974), *Negara: The Theater State in Nineteenth-Century Bali* (1980), *Local Knowledge* (1983), *Works and Lives* (1988), *After the Fact* (1995; tai – autobiografiniai memuarai).

kite ramybėje metodą!“ arba „Kai kurie sociologai, atidžiau skaitykite Vadovėlį!“. Tačiau kritinio antropologo atsakas mūsų nepradžiugina:

„Vienu požiūriu – pateiktu vadovėliuose, – etnografo veikla – užmegzti ryšį, parinkti informantus, transkribuoti tekstus, sudarinėti genealogijas bei sričių žemėlapius, rašyti dienoraštį ir panašiai. Bet iš tiesų ne technikos ir procedūros apibūdina šią veiklą. Ši veikla yra tam tikros *intelektualinės pastangos* (kursyvas mano – A. V.) – kruopščiai apgalvotas rizikingas bandymas imtis, pasiskolinsiu Gilberto Ryle'io sąvoką, „tirštojo aprašymo“, – štai kas ją apibrėžia“ (ten pat).

Taigi yra bent du galimi keliai. Pirmasis iš karto įtikina. Pažįstantysis subjektas, kuris yra *racionalus* (*mokslininkas yra asmuo, naudojantis tinkamą metodą*), pasitelkia rutininį pažinimo būdą ir randa visa tai, ko ieškojo (o ieškojo jis empirinių duomenų, kurie nuo šiol laikomi *tyrimo rezultatais*). Pažįstantysis kruopščiai antspauduoja (klasifikuoja, apibendrina, rašo išvadas ir pan.) duomenis ir rezultatus, kurių paskirtis – institucionalizuoti *specifinį* pažinimo būdą kaip *universalų* mokslo programą.

Antras kelias – neįtikina. Nes pažįstantysis, Geertz'o žodžiais tariant, pirma *mąsto* ir *reflektuoja*, o antra – stebi ir užrašo. Pradžioje interpretuoja, o tik paskui – tiria!? Dar daugiau: šis pažinimo būdas – *literatūrinis*, nes *skaito* (o skaitymas esti interpretacija) tikrovę. Dalykas tas, kad tikrovė laikoma *tekstu*.

Argi tekste (ne tikrovėje) galima ieškoti pagrįstų rezultatų (ir koks gi tai, po šimts, socialinis tyrimas!). Toks pažinimo būdas silpnas, nes pripažįsta, kad pažįstančiojo noras „permatyti“ (rasti „tikrą“ tikrovę) – niekada nepavyksta. Permatyti – tai beviltiškas etnografinių tyrinėjimų siekis (p. 14). Kadangi „tikrų“ reikšmių ieškojimas yra beviltiškas, galbūt verta grįžti prie pažįstančiojo – *žmogaus*.

Yra du paradigminiai *žmogaus* apibrėžimai. Pirmasis iš jų aristoteliškas: žmogus kaip racionalus „gyvūnas“ (veikiausiai delfinas), besirenkantis aiškiai apibrėžiamas elgesio kryptis, kurias dažnai lemia jo prigimties savybės. Kitą apibrėžimą siūlo Cliffordas Geertzas: žmogus kaip racionalizuojantis „gyvūnas“ (veikiausiai voras), neriantis painius simbolių nérinius, ženklinantis prasmingus gestus bei žodžius ir *sau pačiam pasakojantis apie save* (Geertz 2005; 350)

Vis dėlto griežtas, verifikacinis mokslo požiūris, verčia klausti: ko gi apskritai vertas pasakojimas *apie save*? Juk mokslininkas *privalo* objektyviai suvaržyti subjektyviojo „aš“ būsenas. Dar daugiau: mokslininkas turi ieškoti objektyvių dėsnių, o ne subjektyvių „simbolinių reikšmių“.

Taigi: ko vertas *reikšmių ieškantis interpretacinis mokslas*? (išskirti žodžiai – tai Cliffordo Geertz'o kultūros tyrimų apibrėžimas.)

Pirmas (neteisingas) atsakymas. Toks mokslas vertas didžiausio pagyrimo už gyvenamojo pasaulio pripažinimą, atvirumą ir drąsą. Už tai, kad silpnina pozityvistinio imperializmo rutiną, rodydamas, kad gyvename ne taisyklingoje koordinacijoje – „užduodamų klausimų“ ir „pateikiamų atsakymų“ – sistemoje, kurią tiksliais instrumentais matuoja *neklįstantys matininkai* (geometriškai, bet ne politiškai).

Gyvenamasis pasaulis – subjektyviai ir tankiai sunerti tinklai, kuriuos *matome, nors jų ir nepastebime*. Tai – šnekos ir kalbos diskursų, simbolių reikšmių pasaulis. Vadinas, kultūros tyrimai (socialiniai/humanitariniai mokslai) negali būti dėsningumų ieškantys eksperimentiniai mokslai. Jų paskirtis – interpretuoti „nepastebimas“ (kontekstines, indeksines) socialines prasmes.

Sakykim, gaidžių kapotynės Balyje ne menkliau nei kiti reiškiniai atskleidžia, ką „iš tikrųjų reiškia“ būti baliečiu. Tik tariamai ten kertasi gaidžiai, iš tikrųjų – kovoja vyrai (Geertz 2005; 320). Dar daugiau: kaip ir bet kuri kita *meno forma* (p. 345), gaidžių kapotynės padeda suvokti įprastą, kasdienę patirtį. Nors kapotynės yra „tikrai tikros“ (štai kur „matoma, bet nepastebima“ tikrovė!) tik gaidžiams, jų vaidmuo lygiai toks pats, koks yra kitokio temperamento bei kitokių konvencijų žmonėms *Karaliaus Lyro* ar *Nusikaltimo ir bausmės* vaidmuo:

„Jos apima mirties, vyriškumo, ištūžio, garbės, nekties, labdaros, galimybių temas ir suformuoja iš jų vieną bendrą struktūrą, perteikia jas taip, kad iškeltų paviršiu jų esminę prigimtį“ (ten pat; 346).

Antras (teisingas) atsakymas į iškeltą klausimą. Hermeneutinis mokslas mažai ko vertas, nes remiasi – ir kartą, ir kitą, ir trečią, ir ketvirtą ir t.t. – *tik interpretacijomis*. Iš pernelyg smulkių, „tankiai nertų“ interpretacinių smiltelių statomos vingrios,

tačiau silpnos (subjektyvios ir neužbaigtos) „meno formos“, kurioms stinga mokslinio griežtumo. Šis mokslas mielai žaidžia painius kalbos žaidimus. Ir dar: dėl savo *neapibrėžtumo* jis kelia nerimą sveiko proto nuostatoms. Ar, pavyzdžiui, rimtam politikui, administratoriui, mokslininkui ar televizijos pranešėjui reikia galvos skausmą keliančių „rafinuotų interpretacijų“, ar „glaustai išreikštų“ teiginių, o dar geriau – „skaičių“ ir „procentų“? Iš to, kas pasakyta, matyti: interpretacinis menas neturi ką pasiūlyti mokslui arba mokslinei politikai. Jis teikia *nepatikimus* (apsaugok Viešpatie!) rezultatus.

* * *

Likusi (deja, ilgesnė) recenzijos dalis – interpretacija laisvai pasirinkta tema: „Ko gi vertas reikšmių ieškantis interpretacinis mokslas?“ Nesislapsant (o kur gi čia pasislėpsi!) iš karto galima atskleisti recenzijos autoriaus nuomonę: kultūros interpretacija yra *mokymasis kritiškai skaityti*. O tai – ne lengvas užsiėmimas, nes tenka nerti žemiau savimi pasitikinčio, racionalizuoto *paviršiaus lygmens*. Atsiduriame gyvenamojo pasaulio tinkluose, kurių tiesiog nepastebime dėl įprasto paprastumo. Ten, kur *žmonės pasakoja patys apie save*. Vadinasi, reikia vadovautis principu, jog visuomenė, kaip ir gyvenimas, *pati siūlo būdus* save interpretuoti. Reikia „tik“ išmokti juos rasti (Geertz 2005; 354).

„Reikšmė, tas neapčiuopiamas ir sunkiai apibrėžiamas pseudodalykas, mūsų kadaise su didžiausiu malonumu paliktas narplioti filosofams bei literatūros kritikams, dabar vėl tapo mūsų disciplinos šerdimi“ (p. 31).

Tačiau iš kur žinoti, ar reikšmės radai „iš tikrųjų“, ar, priešingai, „kažkas“ įsuko jas tiesiai į tavo rankas? Vadinasi, pagrindinis klausimas: ar mūsų moksliniai pasakojimai – tai išgalvotos istorijos apie „tikrovę“? Galima klausti bent jau šitaip: kas jose yra *atvira*, o kas – *paslėpta*?

Autobiografinis pasakojimas apie tikrovės paslėptumą

Paimkime į rankas socialinių mokslų kultūros paveldo apsaugos instrukciją – labai paprastą, bet politiškai apdairų dokumentą.

Socialinės srities mokslininke, vienykis! Atmink: skylančios Mokslo Bažnyčios sektos – ne tavo kelias. Ženk tiesiu ir išgrįstu laboratorinių tyrimų keliu. Ir dar: tavo statusas šiandieną 3% aukštesnis negu humanitaro. Puoselėk ir mylėk vieną socialinio mokslo *metodą*. O kai, apsaugok Viešpatie nuo tokių atsitiktinumų, susidursi su interpretaciniais keblumais, tiesiog atskleisk vadovėlių/veidrodėlių. Ten rasi keletą empirinių patarimų, kaip elgtis išvydus reliatyvistinę haliucinaciją – tikrovės paslėptumą. Tik neišsigąsk. Kvėpuok giliai ir ritmingai. Prisimink malonius netolimos praeities dalykus: sakykim, lėtai susumuok visas prestižines savo publikacijas. Stipriai laikyk rankose vadovėlių. Atidžiai žvalgykis į šalis ir vyk šalin hermeneutą. Daryk taip, kaip daro visi, ir šiukštu nedaryk taip, kaip daro vienas. Nešiokis su savimi parengtą mokslinės ataskaitos formą. Ir visada teik glaustas (itin glaustas, nes čia – tavo sėkmės kriterijus!) išvadas. Nusiramink, niekam, ačiū Dievui, nerūpi tavo teksto turinys (išskyrus galbūt vieną, kuris procentiškai yra menkas dydis).

Drauge su skaitytoju susipažinę su administracinės politikos instrukcija, kartu apsisaugome ir nuo galimo recenzijos skaitytojų pasipiktinimo: „Šis ponas arba šie ponai negerbia Vadovėlių (ir ne tik jų!)“. Ir iš tikrųjų: šioje recenzijoje šiek tiek abejojama vadovėliu. Be to, čia kalbama apie „vieną“ – tą, kuris laužo minėtas instrukcijas.

O tai akivaizdu: skaitantysis, tik permetęs akimis pirmuosius čia recenzuojamos Cliffordo Geertzo knygos *Kultūrų interpretavimas* puslapius, iš karto pateks į klastingai spendžiamus postmoderniojo velnio spąstus. (Beje, klausimas ir recenzijos autoriui: kas gi jį primygtinai verčia klampoti po painių apibrėžimų pelkes?)

Šioje knygoje velnias minimas ne kartą („kas gi, po velnių, *ten* dedasi?“, – baimingai šnibžda knygos autorius [p. 29]). „Kas gi *čia*, po velnių, darosi?“, – kaip aidas nejaukiai atkartoja čia recenzuojamos knygos „Pratarmės“ autorius, Arūnas Sverdiolas [p. xiv].

Tai gi: velnias ir *ten*, ir *čia* (mat jis turi hermeneutinę uodegą). Jis kerį, vilioja ir buria skaitytoją (kalbant atvirai, oi kaip man patinka skaitoma knyga!; nors kažkodėl jos akinantis žavesys verčia atsargiai šnairuoti į šalis). Bet atsargumas negelbsti. Žodis po žodžio, sakiny po sakinio – knyga tave įtraukia į prieštarinę *vidų*, kur teigiama, kad socialinį tekstą reikia skaityti *įdėmiai, iš vidaus*.

Nustėręs suprantį: *vidus, interpretacija, iliuzija* Tai – žodžiai, dažnai vadinami *tikrovės* vardu. „O kurgi išnyksta stebimi – apvalūs, stačiakampiai ir kvadratiniai – daiktai?“ Jei viskas – tik interpretacija, tai kas, po galais, esti *ne interpretacija*? Ką gi ir kaipgi man skaičiuoti, sudėti, pridėti, atimti? Ir apskritai: kuo gi vadovautis grindžiant akivaizdų aki-vaizdumą? Kas turi tokia [velnišką] galią ne loginėje mintyje, bet jos įlinkimuose verstie ieškoti kietų tikrovės *faktų*? Kurgi plokščia, tikra, realybės žemė, kuria kasdien vaikščiojame ir kurią patiriame sveikut sveikutėlėmis savo joslėmis!?

Kurgi yra pirmas, pirma, pirminis, pirmiausias? Kaip įprasta, velnio ilgai šauktis netenka. Bematant šmėkšteli juoda mintis: galbūt „pirminis“ tėra priešpaskutinis, kurį, gundomas hermeneutų, vadinu „pirmuoju“? Kitaip sakant, kartezinis *pikto genijus* visur ir visada kiša koją. Ką apie tai kalba knygos autorius:

„Yra tokia indiška istorija – bent jau man ji buvo papasakota kaip indiška – apie anglą, kuris, išgirdęs, kad pasaulis laikosi ant plokščios pakylės, kuri laikosi ant dramblio nugaros, kuris savo ruožtu laikosi ant vėžlio nugaros, paklausė (galbūt jis buvo etnografas, – tai labai į juos panašu): „Ant ko laikosi vėžlys?“ – Ant kito vėžlio.“ – O tas vėžlys?“ – O, sahibai, apačioje vieni vėžliai.“ (Geertz 2005; 30–1)

Po šimts! Galvoje šmėsteli dar viena juodos spalvos mintis: ar ne todėl šiandieną sociologijoje nesuskaiciuojamai (sunku patikėti, neįmanoma netgi suskaiciuoti!) daugėja vėžlių? Ilgą laiką saugiai snausdamas ant vėžlio nugaros vieną kartą gali būti sukrėstas, staiga išvydęs begalę netaisyklingų, ne-sociologinių vėžlio formų.

Ir vis dėlto: kas – prieš vėžlius? Nors antropologas (kaip jam ir pridera) labai sumanus, tačiau vienoje bei kitoje knygos vietoje galima aptikti, kad esti „pirmos“, „antros“, „trečios“ ... eilės interpretacijos. *Pirma eilė* – patyrimo faktai, pats autorius drovėdamasis juos vadina „čiabuviais“. Tačiau ir vėl: šis žodis, kaip rašo Geertzas, yra sukompromituotas (p. 14).

Žodis „čiabuviai“ (iš kurių lūpų gali išgirsti *pirmos eilės* interpretaciją) vartojamas su kabutėmis. Taigi: „tikrovė“ yra ... (negali būti!) arba 1) *jo* (minėtojo) darbas, arba 2) „čiabuvių“ pasakojimai, ar-

ba 3) tavo paties pasakojamos pasakos. Vadinasi, stebėti dalyvaujant „čiabuvių“ bendrijoje – tolygu stebėti ne tik „pirmąją eilę“, bet ir kitas eiles, o *pirmiausia* (?) – save. Ką apie tai sako arčiausiai mūsų esantis hermeneutas:

„Antropologas buvo „ten“ ir mums „čia“ perduoda savo patirtį. Kaip galime ir apskritai galime patikėti, kad tai – tikra patirtis?“ (Sverdiolas 2005; xiv)

Kur, kaip ir kada aptinkama tikroji patirtis? Kur – *ten*, o kur – *čia*? Be kita ko, supainiojęs prasmės sluoksnius, knygos autorius (postmodernus šelmis!) nevengia ironijos – barstyte barsto ją riešukčiomis. Tačiau kaipgi galima rimtai vertinti ironiją, nors ir galima ironiškai vertinti rimtumą? Jeigu „ten“ buvo rimta, o „čia“ – ironiška, argi tai nėra nerimta?

„Tai – ne sociologija“, – aiškiai girdime arba rūstų, arba vangų sociologo balsą. Sociologijai reikia *rimtų interpretacijų*.

Taigi: ko reikia sociologijai? Ir *kas* žino, ko jai reikia? Galima konkrečiau: ko reikia gerai interpretacijai? Į pastarąjį klausimą galima atsakyti dvejopai. Reikia 1) pirmiausia faktų, „antrisia“ – interpretacijų; 2) pirmiausia interpretacijų, „antrisia“ – faktų.

Tikroji patirtis – tiek antropologijos, tiek sociologijos pradžia. Todėl Vadovėlis ir moko: pirma, reikia faktų, o antra, – interpretacijų. O šį kelią nušviečia *socialinių mokslų metodo* ir *gamtinės laboratorijos* idėjos. (Dabar skaitytojos ar skaitytojo prašom susikaupti ir išlikti ramiam perskaičius šią postmoderniojo antropologo minties deviaciją, – „Ir kaipgi, tiesą sakant, jis gali?; Kaip jam ne gėda?; „Kas gi jį mokė?“):

„Gamtinės laboratorijos“ idėja buvo ne mažiau žalinga: ir ne vien dėl to, kad buvo klaidinga pati analogija – kokia čia laboratorija, jeigu negali keisti *nė vieno* parametro, – bet todėl, kad ji verčia manyti, jog etnografinių tyrinėjimų duomenys grynesni, arba fundamentalesni, arba svaresni, arba mažiau priklausomi (mėgstamiausias žodis – „pirminiai“) nei kitų socialinių tyrimų (p. 24).

Tai ką gi, po velnių, daryti? „Mąstyti ir reflektuoti“, – atsako autorius. Neslėpsiu: tai – žavingiausia Cliffordo Geertzo, kaip knygos (–ų) autoriaus nurodoma gairė. Ji viltingai leidžia prisiminti

užmirštą, bet ne palaidotą, sociologijos *pradą*. Be to, ji skatina klausti (šiek tiek perfrazuojant Geertzą, p. 17): ar gebėjimas surankioti viešose vietose primityvius faktus ir parsigabenti juos namo lyg kokią stačiakampę reklaminio skelbimo lentą ir yra „prakeikta“ sociologijos lemtis? Tuomet man (mums?) nereikia tokios „lemties“! Gana, užverskim Vadovėlį, sugriaukim Platono Olą, sutraukykim kalinio grandinės, juk nebeturim ko prarasti, išskyrus mums brukamą metodą! „Na, nurimk“, – kužda nelabasis, liaukis žiūrėjęs į gyvenimą pernešlyg rimtai, geriau pasiūlyk įprastą apgaulę, sapną, jauką – nerimtą sociologinę pasaką.

Vieną kartą, o tai buvo labai seniai, sociologai vaisingai susirinko į draugę, nes pribrendo institucinis reikalas vienu asmeniu padauginti savo bendruomenės narių skaičių. Buvo dar ne vėlu, už kelių valandų turėjo prasidėti socialinė integracija. Visur jau tėsė pakili nuotaika. Mat visai greta iš sociologinės praeities pelenų kilo socialdemokratiniai Valdovų rūmai. Be to, prieš keletą minučių buvo priimtas socialinių ir humanitarinių mokslų Integracijos Įstatymas ir – dar svarbiau – paskirtas liaunas bei tiesus kaip nendrė Posėdžių Organizatorius.

Vienaip ar kitaip, brėško integracinis dialogas. Kaip įprasta, didžioji dalis – viešoji nuomonė – tylėjo, tik keletas įsismarkavusių nekantruolių pečiais vertė specialiosios auditorijos – tikrovės *sui generis* – duris. Vėliau paaiškėjo, jog skubėta tikrai be reikalo: inauguracija vyko sklandžiai. O kaipgi kitaip? Būta ir pranešimų, ir pasisakymų, ir klausimų, ir atsakymų, ir pataisymų, pamokymų, ir priekaištų, ir pagyrimų. Tik nebūta (kaip ir neturi būti) vieno – nepagarbos tikėjimui, kuriuo sociologai garsėja jau nuo neatmenamų laikų.

Tačiau nebūna to, ko negalėtų atsitikti. Vienas keistas sociologas (tikriausiai vardu Juodas) ėmė ir neišlaikė (mat gėrė daug vandens). Jis nuraudo ir vienu iškvėpimu išbėrė: „O ką gi, tiesą sakant, reiškia tie mūsų sociologiniai faktai?“.

Auditorija, reikia pripažinti, nustebo, o neužilgo pasigirdo tylus ir nieko gero nesiulantis šnabždesys: „Ne sociologas, Ne sociologas, Ne ...“. Būtų neteisinga sakyti, kad visiškai niekas jo, kaip naiviojo svajotojo, nesuprato. Prieš pradėdant integraciją daugeliui buvo nesvetima romantika... . Bet dabar, kai perskaitytas Vadovėlis?! Buvo labai graudu. Teisindamasis dėl išsprūdusių žodžių „ne–sociologas“ nuraudo ir, akies kraštelio įvertinęs smerkiančią kolektyvinio Veido išraišką, skubiai pridūrė: „Nors tikriausiai galima ir šitaip klausti: ką gi reiškia pavirsti iliuzija mūsų seno tikėjimo faktus?“

Nevykęs išsišokėlis pagaliau nurimo, tačiau buvo

per vėlu. Niekas neištarė nė žodžio, o vakarėlis buvo sugadintas. Pasinaudojęs proga, pikto genijus atsidė nuolatinę gyvenimo įkaitę – nejaukią tylą, kurią kai kurie asmenys suprato dviprasmiškai. Netikėtai prabilo skeptiška (o todėl – ne itin mylima) būtybė: „Ir tikrai: ką reiškia faktai? Ką reiškia tyrimai? Kas matė žmogų, kuris matė faktą, išskyrus politiką, kurio kišenėse pilna šių dalykėlių? Juk mums (čia sociologai keistai susižvalgė – A. V.) turėtų būti svarbu ir tai, kas – už fakto, ką, sakykim, žmogus galvoja apie save. Kartais mums svarbu ir nebyli šneka: elgesio raiška, gestai, o galbūt ir akies mirktelėjimai, netgi jų interpretacija?“

Atrodo, kad šie žodžiai buvo ištarti laiku. Visi gerokai lengviau atsiduso, o nejauki tylą tiesiog išgaravo iš kambario. Daugelis patogiai atsislošė kėdėse, staiga supratę akivaizdų seno hermeneuto (ne kartą minėto) silpnumą. Vieni šypsojosi, o keletas – netgi kikenė. Tik iš pažiūros nekalbus ir nedraugiškas ponas mintyse modeliavo rytdienos užstalės apkalbas. Pagaliau atsigavo ir moksliškai atrodanti ponija: suraukusi antakius ($\pm 4\%$), o tai kažką reiškė, ji lėtai pakilo ir išėjo ... (šitaip subtiliai ji mokėjo pateikti save auditorijai studentiškais metais).

Vienaip ar kitaip, įvyko stebuklas (va, kaip netikėtai kartais baigiasi sociologinės pasakos!). *Kažkas* nesunkiai atstatė trumpam išklibintą pusiausvyrą: visi sugrįžo į žinomą žemę. Išmintingų būta sociologinės draugės vyresniųjų, kurie suskubo: „Na, sociologai, liaukimės, ir visi marš namo“.

Ši pasaka – dar ne pabaiga. Veikia pradžia arba vidury. Tuo gali įsitikinti kiekvienas, atsivertęs 6-7 čia recenzuojamos knygos puslapį ir aptikęs *akies mirktelėjimo* tipų aprašymą.

Akies mirktelėjimai ir visa kita

Sakykim, ką daryti, kai, skaitydamas rimtą knygą, aptinki nerimtą *akies mirktelėjimo* tipų aprašymą? Krenta į akis akivaizdus skirtumas: juk sociologiškai įprasti socialinio veiksmo tipai arba idealieji tipai yra visai kas *kita*! Socialinis veiksmas – tai rimta, o mirktelėjimas – nerimta.

Vis dėlto, nepaisydamas kitoniškumo, Cliffordas Geertzas aptaria Gilberto Ryle'io mirktelėjimo tipus:

„Imkim, sako jis, du berniukus, greitai mirktelėjančius dešine akimi. Vienas tai daro dėl nevalingų traukulių; kitas – sąmokslškai mirktelėja draugui. Patys savaime abiejų judesiai identiški: jeigu mes fiksuojame juos tik kaip fotoaparato kamera, stebime „fenomenalistiškai“, neįmanoma pasakyti, ku-

ris iš jų buvo traukuly, o kuris – mirktelėjimas, ar tiesą sakant, galbūt abudu buvo ar nebuvo traukuliai arba mirktelėjimai. Bet esama labai didelio, nors ir nenufotografuojamo, skirtumo tarp traukulio ir mirktelėjimo <...>.

Bet tai tik pradžia. Sakykim, rašo jis toliau, yra trečias berniukas, kuris „piktdžiugiškai, norėdamas pralinksminti savo bičiulius“, parodijuoja pirmojo berniuko mirktelėjimus, laikydamas juos mėgėjiškais, nevykusiais, negudriais ir panašiai. <...> dabar brandinamas ne sąmokslas, o pajuoka. Jei kiti mano, kad jis iš tikrųjų merkia akį, visos jo pastangos tampa tokios pat bergždžios, kaip ir jiems pagalvojus, jog jis trūkčioja antakį, – nors padariniai ir skiriasi. Pažvelkime toliau: nepasikliaudamas savo sugebėjimu pamėgdžioti, būsimasis šmaikštuolis gali treniruotis namie žiūrėdamas į veidrodį; šiuo atveju jis netrūkčioja antakio, nemerkia akies, neparodijuoja, o repetuoja, – nors fotoaparatas, radikalus biheivioristas ar stebėjimų protokolavimo šalininkai užfiksuoja, jog jis, kaip ir visi kiti, greitai rauko savo dešinią antakį. Sudėtingumui nėra galo, – jei ne praktinė, tai bent jau logine prasme (p. 6–7).

Ši ištrauka atskleidžia painių *sluoksniuotų prasmų nėrinį*, kuris šiek tiek praskleidžiamas pasitelkiant „tankųjį aprašymą“. *Tankusis aprašymas*² siejamas su „mirktelėjimais ir mirktelėjimais dėl mirktelėjimų“ („winks upon winks upon winks“). Ką tai rodo? Kad Geertzo interpretacinė koncepcija nėra priežasties–padarinio analizės rūšis.³

Šioji koncepcija nėra nei psichologinė (nagrinėjanti motyvus), nei struktūrinė–funkcinė (analizuo-

janti plačios apimties institutus), nei „empirinė“ („įprasta“ šio žodžio reikšmė): „Operacionalizmas, kaip metodologinė dogma, socialiniams mokslams niekada neturėjo didesnės reikšmės (p. 5).

Verta pasitelkti paties autoriaus nuorodas, o ypač šį glaustą apibūtinimą: *kultūra yra veiksmas išreikštas dokumentas* (p. 11).⁴ Kultūra yra viešas prasmės ženklas, kaip ir „parodijuojamas mirktelėjimas“. Nesibaigiantis ginčas, ar kultūra „subjektyvi“, ar „objektyvi“ ... netenka prasmės. Nebeklausinėjama apie *ontologinį* tokių dalykų statusą. Gyvenamojo pasaulio ontologiją kuria jo dalyvių interpretacijos. Todėl reikėtų klausti, kokia ženklių *prasmė*: „<...> tai pajuoka ar iššūkis; ironija ar pyktis; snobiškumas ar savigarda ...“ (ten pat).

Tiesą sakant, tai Cliffordo Geertzo cituojamos Ludwigo Wittgensteino nuorodos vedinys, esminė šių dviejų autorių samprotavimų gija: „Apie kai kuriuos žmones sakome permatą juos kiaurai. Tačiau čia svarbu pažymėti, kad vienas žmogus gali būti visiškai mišlė kitam“ (*op. cit.* 14).

Visa tai skatina sociologiškai ar antropologiškai (koks gi skirtumas!) priartinti *įvairias ekspresyvias formas*, stebint jas kaip simbolių raišką konkrečiose kultūros veiksmų aplinkose: kadangi gyvenamasis pasaulis pats save interpretuoja, svarbu surasti interpretacinius šios „tekstinės“ veiklos būdus („raktus“).

² *Tankusis aprašymas* (angl. „thick description“) čia recenzuojamos knygos vertėjų verčiamas kitaip („tirštasis aprašymas“). Tiesą sakant, aptinkami įvairūs vertimo variantai (tarp jų „turiningas“, netgi „storasis“). Vis dėlto šį terminą svarbu gretinti su jo antonimu (*thick/thin*): pavyzdžiui, tirštasis/skystasis, storasis/plonasis. Čia teikiamas vertimas – *tankusis/retasis* – remiasi 1) Geertzui būdinga žmogaus kaip „simbolines reikšmes neriančio voro“ metafora (voro neriamas „tankiai arba „retai“), 2) *tankiai* (daugiasluoksniškai) ir *retai* (pozityvistiškai taupiai) sunerto nėrinio įvaizdžiu. Interpretacinis tekstas – tankus. O pozityvistinis – retas, pro dideles jo akis akivaizdžiai turi išryškėti „santraukos“ ir „išvados“.

Tai – sąvoka, kurią Cliffordas Geertzas perima iš anglų filosofo Gilberto Ryle'io, įrodinėjančio, kad žmonių gestai apima daugiopus prasmės sluoksnius, kuriuos aprašyti galima tik atsižvelgiant į konkrečiose kultūros aplinkose vartojamus simbolius. (Plg.: etnometodologas Haroldas Garfinkelis tokius „sluoksnius“ vadina *indeksinėmis išraiškomis*.)

³ Kaip tik todėl reikia atsiprašyti knygos vertėjų už įžulumą: žodį *explicate* („we are already explicating; and worse, explicating explications“) geriau versti ne „aiškiname“ („mes jau aiškiname ir, negana to, jau aiškiname aiškinimus“ [p. 10]), o „kommentuojame“ („formuluojame“, „plėtojame“, „verčiame“) arba netgi paraidžiui („eksplikuojame“). Dalykas tas, kad terminas „aiškinimas“ („explanation“) griežtai siejamas su priežasties–padarinio (dėsnių nustatymo) metodika, t.y. pozityvistiniu gamtotyros modeliu. (Sakykim, Maxo Weberio metodologija vadinama *aiškinančiuoju supratimu*, jungiančiu gamtotyros metodo ir hermeneutikos principus.)

⁴ Štai kodėl tokios svarbios minėtosios gaidžių kapotynės: jos apie viską kalba jausmų kalba. Emocijos – tai veiksmas išreikštas „dokumentas“, jų raiška leidžia pažinti konkrečią kultūrą. Geertzas su savo žmona, kartu su baliečiais sprukdami nuo policijos, neužilgo „randa“ paslėptą kultūros dokumentą (savitą kultūros raktą, atskleidžiamą „iš vidaus“): „Jei Balio saloje iš tavęs šaipomasi – esi laikomas savu“ (p. 319).

Aptarti bruožai rodo, kad *kultūrų interpretavimas* – a) *etnografinė veikla*, užmezganti ryšį, parenkanti informantus, transkribuojanti tekstus, sudarinėjanti genealogijas bei sričių žemėlapius, rašanti dienoraštį ir panašiai (p. 6); b) *interpretuojamoji veikla*, nes jos interpretavimo objektas – socialinio diskurso srautas; interpretuojant siekiama išgelbėti šio diskurso „ištaras“ nuo jas tykančios žūties ir užfiksuoti jas terminais, prie kurių būtų galima vis iš naujo sugrįžti; c) *mikroskopinė*, nes „moksliškai patikrintos ir patvirtintos“ hipotezės yra tokios pačios, kaip ir kitos, interpretacijos, veikiau klaidingos interpretacijos, o bandymas suteikti joms fizinio eksperimento svorį tėra metodologinis žongliravimas (p. 24); d) *kritinė veikla*:

„Mikroskopinio etnografijos pobūdžio keliama metodologinė problema yra ir tikra, ir kritinė. <...> Ji turi būti sprendžiama – ar bent jau padoriai atidedama į šalį – suprantant, jog socialiniai veiksmai komentuoja ne vien save pačius, jog interpretacijos ištakos nėra jos taikyns. Maži faktai byloja apie didelius dalykus, *mirkčiojimai – apie epistemologiją* (kursyvas mano – A. V.), o avių antpuoliai – apie revoliuciją todėl, kad jie taip pakreipiami“ (p. 25).

Visi įvardyti požymiai, Geertzo teigimu, sudaro *semiotinę* kultūros sąvoką. Ši samprata artima Ludwigo Wittgensteino *šnekos*, kaip parankinio kultūros formų vartojimo (p. 18), analizei, o taip pat *diskurso*, kaip skirtingų kultūros aplinkų ir prasmų, analizei. Pakartotina: interpretuojant siekiama išgelbėti šio diskurso „ištaras“ nuo jas tykančios žūties. Kaip tik todėl „gelbėjimas“ (alternatyvių galimybių ieškojimas) dažnai vadinamas „literatūriniu“ šiuolaikinės antropologijos posūkiu, kuriam, recenzijos autoriaus nuomone, išpureną dirvą simbolinės sąveikos (Georgo Herberto Meado, Herberto Blumerio, vėliau – Normano Denzino) teorijos.⁵

Tiesa, Geertzo požiūris į interpretaciją – du kartus interpretacinis, t.y. kritiškas. Tai nėra abejotina laisvė sakyti „bet ką, bet kur ir bet kaip“: „Interpretacinio požiūrio į bet ką – literatūrą, sapnus,

simptomus, kultūrą – pagrindinė nuodėmė yra ta, kad jis paprastai priešinasi, arba gauna teisę prieštintis, konceptualiai išraiškai ir šitaip siekia išvengti sisteminio vertinimo“ (p. 25).

Šios įtamos – tarp interpretacinio aprašymo ir sisteminio teorizavimo – savivoka, ko gero, padeda kurti individualų stilių. Dalykas paprastas: tiek antropologas, tiek sociologas, žinodami savo „pasmerkimą“ – stebėti ir rašyti, dažnai vadovaujasi individualiomis koncepcinėmis išvalgomis, teorine nuojauta. Stebėjimas ir rašymas negali vyktyti *besminių minties pertrūkių*, kurie atnaujiną turimas ir įgyjamas išvalgas, kartu praturtindami ir interpretacinį aprašymą.

Pagrindinė problema ta, kad interpretuojančiojo „padėtis“ (kalbant žargoniškai) bene labiau siai paslėpta. Štai kodėl Geertzui dažnai teikiami kaltinimai dėl subjektyvumo. Tačiau galima klausyti: jeigu Cliffordas Geertzas pasitelktų objektyvistinę mokslo retoriką, ar jo profesinės ataskaitos būtų pagrįstesnės ir įtikinamesnės?

Galbūt šios ataskaitos būtų įtikinamesnės (įprastu požiūriu), bet tik ne „pagrįstesnės“, nes tariamą pagrįstumą dažnai lemia nuoseklus (iki koncepcinio pertrūkio) teorinės išvalgos užpildymas empiriniais stebėjimo/aprašymo duomenimis. O pakliūti į smulkmeniškumo, kuris pateikiamas kaip pati save pagrindžianti profesinė veikla, „nelaisvę“ (p. 26) yra labai lengva. Tuomet bet kuris mėginimas suformuluoti tuos pačius dalykus kitais žodžiais laikomas *iškraipymu*.

Šioji įtampa nerodo, kad reikia atsisakyti griežtų profesinių kriterijų. Priešingai, jie turi būti lankstesni ir kompleksiškesni. Lankstūs kriterijai atskleidžia, kad kultūros (politikos ir pan.) teorija nepriklauso pati sau. Teorija (sisteminimas) neatsiejama nuo tankiojo aprašymo, kurio paskirtis – subtiliai įvardijamos skirtys, kurias metodiškai paslaptinai kuria žmonės (racionalizuojantys gyvenamojo pasaulio „vorai“, jei tik sutiksime su tokiu simboliu savo įvaizdžiu). *Teorija*, – sako Geertzas, – skirta sunkiai pastebimai dalykų prasmei ieškoti (p. 28).

⁵ Idėjiniu požiūriu artimiausi Cliffordo Geertzo bendraminčiai: Martinas Heideggeris, Ludwigas Wittgensteinas, Hans-Georg Gadameris, Paulis Ricoeuras, Kennethas Burke'as, Northropas Frye'us, Fredricas Jamesonas, Stanley Fishas, Michelis Foucault, Jürgenas Habermas, Rolandas Barthes, Thomas Kuhnas.

* * *

Taigi grįžtame prie hermeneutinio rato arba spiralės pradžios. Dalykas tas, kad „pradžia“ – santykiškas taškas. Kaip conceptualizuoti (sisteminti, teorizuoti) sunkiai pastebimą dalykų prasmę? Interpretuojantys žmonės kasdieną bendrauja – kuria ontologinius sąveikų taškus, kurių „tikro“ statuso nustatymas yra gana sudėtinga problema, – bent jau daugiareikšmės sąveikų interpretacijas (prisiminkime „akies mirkčiojimo“ tipų skalę) stebinčiam interpretatoriui. Kiekviena – labai tikėtina – interpretuojančiojo „klaida“ gali subrandinti sistemiškas teorines interpretacijas.

Viena vertus, remiantis Geertzo nuorodomis, galima kurti *semiotinę kultūros teoriją*, kita vertus,

šioji teorija – sunkiai įsivaizduojama dėl metodologinio kultūros simbolių (ontologinių bendravimo ženklų) ištirpinimo *konkrečiuose žmonių veiksmuose*. Du pasirinkimai: arba *kultūros simboliai*, arba *socialiniai veiksmai*. Vienu atveju galima kultūros teorija, kitu – interpretacinis aprašymas. Kurį kelią renkasi Cliffordas Geertzas?

Atsakyti į šį klausimą teks kiekvienam kritiško antropologo knygos skaitytojui, tačiau tikėtina, kad jam mielesnė dialektinė įtampa, kuri leidžia, *užuot mėgdžiotus fizikus ar užsislendusius humanitarinių mokslų specialistus*, aiškintis bendruomenės gyvenimo tvarką, ir spręsti, kaip tai, ką jis daro, siejasi su kitomis panašiomis įgyvendintomis iniciatyvomis (p. 54).

Įteikta 2005 09 10

Pateikta spaudai 2005 10 29

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas,
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1;
Socialinių teorijų skyrius,
Socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių 58, Vilnius.
El. paštas: valantiejsa@yahoo.com